

De VOC was steeds nadrukkelijker aanwezig. Haar economische invloed leidde in 1741-1743 tot de zogenaamde Chinese revolutie, een opstand van Javanen en Chinese arbeiders tegen de Javaanse, Chinese en Nederlandse elite. Vooral Mataram werd daarvan het slachtoffer.

De afgelopen jaren zijn studies naar deze periode in de Javaanse geschiedenis verschenen van Rimmelink en Ricklefs (W. Rimmelink, *The Chinese war and the collapse of the Javanese state, 1725-1743* (Leiden, 1994); M. C. Ricklefs, *War, culture and economy in Java, 1677-1726. Asian and European imperialism in the early Kartasura period* (Sydney, 1993)). De studie van Nagtegaal onderscheidt zich vooral door de aandacht voor economische vraagstukken; beide andere auteurs hebben meer een politieke en militaire geschiedenis geschreven, waarin het vorstendom Mataram centraal stond. Nagtegaal gebruikte ook geen Javaanse bronnen. De VOC werd volgens hem in de politiek van de Pasisir betrokken, doordat zowel Mataram als diverse regenten regelmatig een beroep op haar deden. Wilde de VOC haar commerciële belangen veiligstellen, dan kon zij zich hoe langer hoe minder afzijdig houden van de machtsstrijd die in de Pasisir werd gevoerd. De Javaanse staat, door Nagtegaal een *network state* gedoopt omdat zij in zijn ogen een hiërarchisch netwerk van sociale relaties was, was dynamisch en instabiel, en niet de absolute despotie die de VOC erin zag. Het is jammer dat Nagtegaal het recente boek van Ricklefs niet meer gebruikt heeft, want zijn verzet tegen 'traditionele' ideeën over de Javaanse staat in de historiografie krijgt hierdoor iets van een gevecht tegen windmolens. Wel besteedt Nagtegaal veel aandacht aan de handelsactiviteiten van de *bupati* en aan de opkomende groep van Chinese handelaren. Hij weet daardoor overtuigend het verband aan te tonen tussen de politieke en de economische ontwikkeling in de Pasisir.

Problematischer wordt het, wanneer Nagtegaal spreekt over de beginnende 'onderontwikkeling' van de Javaanse noordkust. Hij heeft het zelfs (voor de vroege achttiende eeuw wel erg anachronistisch) over 'Third World countries' (123). Het beschikbare statistische materiaal is, zoals Nagtegaal zelf ook toegeeft, niet volledig of niet erg betrouwbaar. De vraag of er werkelijk van onderontwikkeling sprake was, beantwoordt Nagtegaal maar half, hoewel hij het handelsvolume en de samenstelling van de in- en uitvoer zo nauwkeurig mogelijk analyseert. De betalingsbalans van de Pasisir was volgens Nagtegaal in de jaren 1680-1720 negatief. De VOC ging de export volledig beheersen, zodat de structuur van de uitvoer ingrijpend gewijzigd werd. Tegelijk werd de Pasisir geïntegreerd in het Chinese handelsnetwerk in de Zuid-Chinese Zee. Hoe die integratie zich verhield tot de integratie van de Pasisir in het VOC-netwerk wordt niet erg duidelijk. Door zich niet op de inmiddels veelbestudeerde vorstenhoven te richten, maar op andere sociale groepen, van hoog tot laag, in het noordelijke kustgebied, heeft Nagtegaal evenwel een belangrijke bijdrage geleverd aan de geschiedenis van Java in de achttiende eeuw.

A. Taselaar

J. S. A. M. van Koningsbrugge, *Tussen Rijswijk en Utrecht. De diplomatieke betrekkingen tussen Zweden en de Verenigde Nederlanden 1697-1713* (Dissertatie Nijmegen 1996, Baltic studies III; Groningen: INOS, 1996, 272 blz., ISBN 90 73432 03 0).

Deze studie verscheen als Nijmeegse dissertatie. Er is zeker moed voor nodig om een dissertatie te wijden aan de diplomatieke betrekkingen tussen Zweden en de Verenigde Nederlanden in de periode 1697-1713, de jaren waarin de strijd om de Spaanse erfenis samenviel met de Grote Noordse Oorlog. De Nederlandse Republiek was een vooraanstaand lid van de coalitie tegen Lodewijk XIV, Karel XII van Zweden daarentegen was het 'object' van een dergelijke coalitie rond de Oostzee.

Diplomatieke betrekkingen tussen twee landen laten zich nooit geïsoleerd behandelen. Invloeden van derden kan men niet negeren. Wie bijvoorbeeld zou het ooit wagen bij een onderzoek naar de Zweeds-Nederlandse relaties het spel dat de Denen speelden buiten beschouwing te laten? In de hier behandelde periode blazen bovendien ook Peter de Grote en August de Sterke van Saksen, die tevens koning van Polen was, hun partijtje mee, om nog maar te zwijgen van de hertog van Holstein-Gottorp. De auteur die zich tot taak heeft gesteld de diplomatieke verwickelingen uit deze jaren te beschrijven, dient zijn lezers stevig bij de hand te houden, opdat zij het spoor niet bijster raken. Van Koningsbrugge weet zich op uitstekende wijze van deze taak te kwijten en dat is stellig een compliment waard.

Aanvankelijk hebben de zeemogendheden gepoogd om Zweden aan hun zijde te krijgen in de strijd tegen Lodewijk XIV. Toen het allengs duidelijk werd dat dit niet lukte en dat geen hulp van Zweedse kant te verwachten viel, begon men te vrezen dat Karel XII wellicht de zijde van de tegenpartij zou kiezen. Waren Frankrijk en Zweden al niet veel vaker eikaars bondgenoten geweest? Om dit te voorkomen moest de Zweden de handen worden gebonden, en hoe kon dat beter gebeuren dan door de Russen te bewapenen en te vrijwaren voor agressie in de rug? Voor het eerste zorgden de Amsterdamse kooplieden, voor het tweede de Nederlandse vertegenwoordiger in Constantinopel Jacob Colyer die de Turken tot nietsdoen moest zien over te halen.

Van die besprekingen van Colyer geeft Van Koningsbrugge uitgebreid verslag, zo uitvoerig dat hij bijna vergeten lijkt te zijn dat zijn boek de Nederlands-Zweedse betrekkingen behelst en niet de Nederlands-Turkse. In dit verband is het bijvoorbeeld opmerkelijk dat in het naamregister Colyer vele malen meer voorkomt dan de beide Nederlandse residenten in Stockholm, vader en zoon Rumpf, samen. De auteur verliest zich hier in Constantinopel soms wel erg in details, zoals wanneer hij vermeldt dat het hoofd der eunuchen op een gegeven moment naar Egypte werd verbannen en de opperceremoniemeester naar Manaksia.

Het was ons liever geweest als de auteur in plaats van zo uit te weiden over de Turkse intriges ons iets meer had laten weten over de rol van Amsterdam en het doen en laten van de kooplieden aldaar. Amsterdam was onder leiding van Nicolaas Witsen van begin af aan ongegeneerd pro-Russisch, ook reeds toen men in Den Haag nog hoopte op Zweedse bijstand. De stad leverde een substantiële bijdrage aan de uitrusting van het Russische leger, schrijft Van Koningsbrugge. Men vraagt zich dan af waarom raadpensionaris Heinsius zich daartegenover zo passief opstelde en de stad rustig haar gang liet gaan. Het mag dan waar zijn dat de Staten-Generaal geen krakeel wensten tussen Binnenhof en Dam, zoals de schrijver opmerkt, voldoende bevredigend is zo'n verklaring toch niet.

Op bladzijde 109 lezen we dat Witsen *cum suis* nauwelijks het moment konden afwachten waarop de Zweedse Baltische havens van bezitter zouden wisselen. In 1713 was het zover. Tsaar Peter decreeteerde dat Sint Petersburg voortaan het centrum van de Russische handel moest worden, dit ten nadele van Archangel. 'Deze opgelegde verplaatsing doorkruiste Nederlandse pogingen de handel op Archangel en Moskou verder uit te bouwen. Begrijpelijkerwijze trachtte men aan Nederlandse zijde via diplomatieke middelen deze maatregel ongedaan te maken' (239). Helemaal duidelijk is dit toch niet. Men zou zeggen, dat de Amsterdamse kooplieden nu toch hun zin hadden en waarom dan toch zo ontevreden? Het kan zijn dat vrees voor Zweedse kapers de Hollanders ervan weerhield Archangel te laten schieten, maar de door de auteur gesignaleerde verslechtering in de relaties tussen de Republiek en Rusland heeft toch iets raadselachtigs.

Jammergenoeg gaat Van Koningsbrugge niet geheel vrijuit op het punt van slordigheden. 'Een nederlaag leiden' (193) is geen goed Nederlands en 'conditio sine qua non' (190) geen goed Latijn. 'Carlos II ging hemelen' (52) is onaanvaardbaar populair spraakgebruik. De schrij-

ver heeft ook geen erg gelukkige hand bij de introductie en presentatie van personen. Wanneer hij het plotseling heeft over het ideaal en het falen van De la Gardie (43) gaat hij er ten onrechte van uit, dat elke lezer deze figuur in tijd en functie kan plaatsen. De diplomaat Jacob van Wassenaer van Obdam wordt twee keer simpelweg aangeduid als Obdam (61 en 65) maar in het naamregister komt hij niet voor. Zo zijn er meer schoonheidsfoutjes.

Van Koningsbrugge besluit zijn boek met de Vrede van Utrecht, een begrijpelijke maar niet zo'n vanzelfsprekende keuze. Het verhaal is dan eigenlijk nog niet af. De strijd in het Noorden ging immers nog geruime tijd door en bij alles wat zich rond de Oostzee afspeelde, waren de Nederlanders nu eenmaal zeer betrokken. Het is te hopen dat Van Koningsbrugge nog eens gelegenheid vindt om zijn verhaal voort te zetten. De titel van dit nieuwe boek doen we hem hierbij vast aan de hand: Tussen Utrecht en Nystadt.

J. Römelingh

M. de Neufville, *Verhaal van myn droevig leven*, T. Lindijer, ed. (Hilversum: Verloren, 1997, 138 blz., f29,-, ISBN 90 6550 555 5).

Geld maakt niet gelukkig, heet het. En geluk heeft geen geschiedenis. Als we de doopsgezinde koopmansdochter Maria de Neufville (1699-1779) moeten geloven, gingen beide uitspraken al in de achttiende eeuw onverkort op. Hoewel niet steenrijk, kon Maria uit haar vermogen toch een aardig buiten met wat dienstpenseel onderhouden. De gelukkige kanten van haar bestaan gaan echter grotendeels aan ons voorbij. Als ze de pen opneemt is dat om te vertellen hoe droevig haar leven is geweest en hoe ongelukkig ze zich voelt. Natuurlijk, in de omvangrijke gezinnen om haar heen werd veel en jong gestorven — maar wie trof dat lot toen niet? Lag het probleem niet in haarzelf? Ooit moet ze een vrolijke en aantrekkelijke vrouw zijn geweest, altijd met vrijers omgeven. Maar ze was een perfectioniste, en haar doopsgezinde opvoeding maakte het er niet beter op. Bij belangrijke beslissingen werd ze door besluiteloosheid verlamd. Toen koopman Van der Hoop haar ten huwelijk vroeg, schoof ze de beslissing eindeeloos voor zich uit. Tien jaar later ging het eender met haar aangetrouwde neef Abraham Bierens, reeds weduwnaar. Toen ze, 44 jaar oud, eindelijk zijn huwelijksaanzoek aannam en het bruidskleed bestelde, stierf haar verloofde onverwacht. Maria, ontroostbaar, wenste zelf te sterven maar koos toch voor het alternatief 'uit de wereld te gaan'. Ze vertrok uit Amsterdam naar een buitenhuis waar ze in eenzaamheid haar verdriet wilde verwerken. Wel hield ze zich actief bezig met haar nichtje Petronella (1730-1773), op wie ze zeer gesteld was en dat later bij haar kwam wonen. Maar ook zij stierf vóór Maria. Ten slotte schreef ze haar droefheid van zich af in een kort levensverhaal (krap 10 bladzijden druks), in dit boek uitgegeven en van uitvoerig commentaar voorzien.

Terecht vraagt uitgever Lindijer zich af hoe we die allesoverheersende droefheid moeten duiden. Hij suggereert (104) dat Maria heel haar leven in de affectieve banden met haar familieleden investeerde, en dat er voor gegoede vrouwen ook nauwelijks andere mogelijkheden tot zelfontplooiing waren. Bij ongeluk betekende dat voor een gevoelige ziel een leven van rouw. Daarnaast leden veel mennisten aan de spanning tussen de wens tot aards welslagen en de hemelse moraal van soberheid. Bij Maria sloeg de balans steeds sterker naar de soberheid door, ook al door haar evidente pinnigheid. Elders (18) stelt Lindijer dat dit egodocument geen ijdel, ideaal ikbeeld presenteert omdat Maria zichzelf niet hoefde te bevestigen ofte verwerpen. Maar moest Maria niet met zichzelf in het reine komen? De verleiding tot zelfdoding, na de dood van haar verloofde, is onmiskenbaar het keerpunt van haar leven geweest. Was Maria's